

V poklon Pavlu Grošlju

Ob osemdesetem letniku *Proteusa*

Tomaž Sajovic

»In tako se mi zdi, da nam bo naš »Proteus« srečen *genius loci*. Simbol trdega raziskovalnega dela, simbol lepote znanstvenega spoznanja, simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije.«

S temi poetičnimi besedami je Pavel Grošelj programsko opredelil poslanstvo revije *Proteus*. Ob njenem rojstvu oktobra leta 1933 je z njimi sklenil uvodno besedilo *Kako so odkrili človeško ribico?*. V številki, ki jo imate pred seboj, besedilo v nespremenjeni obliki ponovno objavljamo.

Tudi na ta način želimo proslaviti častitljivi jubilej: osemdeset let skoraj neprekinjenega izhajanja revije - zarezo v izhajanju je namreč predstavljalo le obdobje med drugo svetovno vojno, ko se je revija pridružila pozivu Osvobodilne fronte h kulturnemu molku.

Toda ponovna objava Grošljevega besedila ne sme biti namenjena zgolj slovesnemu »odpiranju šampanjca« in »izrekanju zdravic«, ampak mora biti v prvi vrsti namenjena pomenskemu »odpiranju« besedila samega in iskanju odgovora na vprašanje: *Kaj sploh je znanost in z njo povezana poljudna znanost?* Vprašanje je utemeljeno, saj je Grošelj besedilo objavil v reviji, ki jo je ob njenem rojstvu že na platnicah opredelil kot »ilustrirani časopis za *poljudno prirodnoznanstvo*«. Hkrati pa je z uvrstitvijo besedila na sam začetek prve številke revije besedilo »pripisal« posebni, simbolični pomen »zgle-da« poljudnoznanstvenega pisanja. S tem pa se simboličnost besedila šele začenja. Ker je Grošelj napisal poljudnoznanstveni članek o raziskovanju človeške ribice, *proteusa*, tega »prirodnega čudesa naše ožje domovine«, revijo pa poimenoval kar po njem, je besedilo v celoti postalo en sam mnogoplasten simbol. Naša naloga je, da ga skušamo napraviti »vidnega«. Napraviti »vidnega« pa pomeni razumeti jezik. Zdaj je priložnost, da povemo tudi o njem nekaj več.

Jezik je misel

Splošno prepričanje je, da Grošlja odlikuje sijajen jezik, vendar je teza »preozka«: predpostavlja, da je jezik mogoče ločiti od tistega, kar je v njem povedano in mišljeno. Sam bi raje dejal, da je Grošelj mojster mišljenja. Zakaj? Misлити je mogoče le v nekem materialu: ta material pa je jezik v vsej svoji konkretnosti. Tudi umetniške kipe lahko ustvarjamo le v takem ali drugem konkretnem materialu – kamnu, glini ali lesu. Kipa brez materiala ni, kot ni misli brez jezika. Ali kot je zapisal sociolog Rastko Močnik (1944-) v prispevku *Znanost in naravni jezik (Delo, Sobotna priloga,*

3. in 10. septembra 2016): jezika »ni mogoče ločiti od misli, ki se v njem mislijo«. To pa pomeni, da jezik »obstaja le v dejanskih praksah«, ali drugače povedano, *le v konkretnih izjavah oziroma besedilih* (v nadaljevanju bom uporabljal v glavnem izraz *besedilo*): le njih »ni mogoče ločiti od misli«, le v njih je mogoče misliti (slovnična pravila in besede s pomeni, zapisanimi v slovarju, so, dokler ne »zaživijo« v besedilih, le abstraktne možnosti, zgolj tehnični aparat). Vsako konkretno besedilo z mislijo vred je vedno – kot pravi ruski jezikoslovec Valentin Nikolajevič Vološinov (1895-1936) (*Marksizem in filozofija*, 1929, slovenski prevod 2008) – individualno in neponovljivo in je izraz konkretnih zgodovinskih okoliščin, iz katerih se je porodilo. Ameriška politična teoretičarka in filozofinja nemško-judovskega rodu Hannah Arendt (1906-1975) ima zato popolnoma prav: mišljenje se nikakor ne dogaja v slonokoščinem stolpu. Iz tega izhaja, da bosta vsako besedilo in vsaka misel v njem brez upoštevanja zgodovinskih okoliščin, z drugimi besedami, zgodovinskega konteksta njenega nastanka, ostala slabo, v nekaterih primerih pa sploh nerazumljiva.

Sleherno razumevanje je dialogično

Pri tem trčimo ob problem razumevanja. Prav zaradi – za marsikoga tudi ponovnega – branja Grošljevega besedila velja navesti razmišljanje Vološinova o razumevanju konkretnih besedil v celoti:

»Sleherno pravo razumevanje je aktivno in je zarodek odgovora. Temu je lahko kos samo aktivno razumevanje [...].

Razumeti tujo izjavo pomeni, da se orientiramo v razmerju do nje, da ji v kontekstu, ki jo obkroža, najdemo položaj, ki ji pritiče. Na vsako besedo izjave, ki je predmet razumevanja, nekako nanašamo svoje besede, ki ji odgovarjajo. Več ko jih je in relevantnejše kot so, bolj poglobljeno in bližje bistvu je razumevanje.

Tako vsak smiselni element, ki ga je mogoče razločiti znotraj izjave, prevajamo v drug,

aktiven odgovarjajoči kontekst. *Sleherno razumevanje je dialogično*. Razumevanje je postavljeno nasproti izjavi, tako kot je v dialogu replika postavljena nasproti repliki. Razumevanje poišče govorčevi besedi *protibesedo*. Samo pri razumevanju tujejezične besede gre za iskanje »iste besede« v lastnem jeziku. Zato ne moremo reči, da pomen pripada besedi kot taki. Dejansko pripada besedi, ki se razprostira med govorce, se pravi, realizira se samo v procesu odgovornega, aktivnega razumevanja. Pomena ni ne v besedi ne v govorčevi duši pa tudi v poslušalčevi ne. Pomen je učinek govorčeve interakcije s poslušalcem v materialu danega glasovnega kompleksa. Pomen je električna iskra, ki preskoči zgolj, kadar se združita dva različna pola. [...] Samo tok govornega občevanja zagotavlja besedi svetlobo njenega pomena.«

Ena od najbolj dragocenih tez Vološinova je, da je sleherno razumevanje konkretnih besedil *dialogično*. Šele v dialogu med govorcem in poslušalcem oziroma napisanim besedilom in bralcem se oblikuje – recimo temu tako – »končni« pomen oziroma (s)misel besedila. Če parafraziramo Vološinovo čudovito metaforo: »končni« pomen oziroma (s)misel pripada besedilu, ki se »razprostira« med govorcem in poslušalcem oziroma piscem in bralcem. Tisti »končni« pomen oziroma (s)misel besedila se realizira šele v procesu aktivnega razumevanja. Brez človeka, ki bi razumel besedilo, je besedilo le »mrtva črka na papirju«, »glas vpijočega v puščavi«, je le možnost, ki čaka na bralca oziroma poslušalca. »Končnega« pomena oziroma smisla besedila v resnici »ni ne v besedilu ne v govorčevi duši pa tudi v poslušalčevi ne«. »Končni« pomen oziroma (s)misel besedila je učinek interakcije med govorcem in poslušalcem oziroma napisanim besedilom in bralcem, ki poteka v jeziku. Bolj konkretno povedano: tuje besedilo razumemo, ko »odkrijemo« smiselni kontekst, v katerem je besedilo nastalo in nekaj pomenilo. Izjave »Prebrala ga je« nikoli ne bomo razumeli, če ne bomo poznali ustreznega konteksta,

če ne bomo na primer »vedeli« (prebrali, slišali od nekoga ali videli), *da je neka gospodična prejela pismo, ga odprla in prebrala*. Vse to velja tudi, če želimo razumeti posamezne pomenske elemente (besede, zveze besed ...) v besedilu. Tudi njim moramo poiskati ustrezni in smiselni kontekst. Ali kot pravi Vološinov: »Na vsako besedo izjave, ki je predmet razumevanja, nekako nanašamo svoje besede, ki ji odgovarjajo. Več ko jih je in relevantnejše kot so, bolj poglobljeno in bližje bistvu je razumevanje.«

Jezik je vrednotenje

Vendar vse povedano še ne zadošča, da bi besedilo lahko zaživelo polno življenje. Manjka mu namreč najpomembnejše – *vrednotenje*. Vološinov je prepričan, da besedila brez vrednotenja sploh ni mogoče sestaviti. Vsako besedilo je predvsem *vrednostno naravnana orientacija*. Zato v živem besedilu vsak element (beseda, besedna zveza ...) ne le pomeni, temveč hkrati tudi vrednoti. Še več, vrednotenje je »pred« pomenom: »Vrednotenje *oblikuje* besedni pomen, kajti vrednotenje *določa*, ali bo dani besedni pomen vstopil v obzorje govorcev, tako v neposredno kot v širše družbeno obzorje dane družbene skupnosti.«

Za Vološinova je vrednotenje očitno družbeno dejstvo. Ljudje vrednotijo svet okoli sebe vedno le kot člani take ali drugačne družbene skupnosti. Ali kot lahko preberemo v spremni besedi k prevodu Vološinove knjige: »Govoriti o nekem predmetu pomeni hkrati govoriti s stališča, ki ga ta predmet zavzema znotraj vrednostne strukture neke družbe ali družbene skupine.« Povedano lepo ponazarja citat iz besedila *Psihoanaliza in zen budizem*, ki ga je kot spremno študijo v knjigi Daise-tza Teitara Suzukija *Zen budizem in psihoanaliza* (1960) napisal nemški psiholog in filozof Erich Fromm (1900-1980): »Zavest je družbeno pogojena. Zavedam se vseh svojih občutkov in misli, ki jim je dovoljeno, da se prebijejo skozi *trojni družbeno pogojeni filter jezika, logike in prepovedi* [tretji filter zade-

va vsebino izkušenj: vsaka družba izključuje miselno oblikovanje, doživljanje in izražanje določenih misli in občutkov]. Izkušnje, ki se ne morejo prebiti skozi ta *filter*, ostanejo zunaj zavesti, z drugimi besedami, se jih ne zavedamo. Vsaka družba s svojo življenjsko prakso in načinom povezovanja, čutenja in zaznavanja razvija sistem kategorij, ki določajo oblike zavesti. Ta sistem [imenujmo ga *vrednotenjski okvir*] deluje kot *družbeno pogojeni filter*: izkušnja ne pride do zavesti, če se ji ne uspe prebiti skozi ta *filter*.« Vrednotenjski okvir je v bistvu temeljno ideološko vezivo družbene skupnosti: skupek verjetij, vrednot in prepričanij, ki usmerja način, na katerega družbena skupnost misli, deluje in razumeva svet.

Na kratko povedano: ljudje se lahko *zavedamo* samo tistega, ki mu je dovoljeno, da se prebije skozi družbeni vrednotenjski filter, z drugimi besedami, le tisto, kar je vstopilo v vrednotenjski okvir oziroma obzorje družbene skupnosti, lahko tudi *razumemo*. Brez vrednotenjskega okvirja ni mogoče sestaviti nobenega smiselnega besedila niti ni mogoče česarkoli razumeti.

Tudi za Fromma je jezik temelj vrednotenjskega okvirja vsake družbene skupnosti. Njegova moč seže celo do najbolj intimnih človekovih izkušenj: »V jeziku, v katerem različne čustvene izkušnje niso izražene z različnimi besedami, je skoraj nemogoče, da bi človekove izkušnje prodrle v zavest, in obratno. Na splošno lahko rečemo, da se redko zavedamo tistih čustev, za katere v jeziku ni besed.« Vološinov je bil še radikalnejši. Nekoliko poenostavljeno povedano je trdil naslednje: Glede na svoj način biti se subjektivna duševnost umešča nekako med organizem in zunanji svet, torej nekako *na ločnico* med tema dvema sferama dejanskosti. Tu se organizem srečuje z zunanjim svetom, toda to srečevanje ni fizično: *organizem in svet se tu srečujeta v jeziku*. Nemški filozof Hans-Georg Gadamer je v knjigi *Resnica in metoda*, ki je izšla leta 1960, v slovenščino pa bila prevedena leta 2001, svoje spoznanje

o jeziku izrazil s skoraj enakimi besedami: »Naravni jezik, torej običajna govorica, je tista sredina, v kateri se srečujeta človek in svet.« Sklep, ki ga je izpeljal, je bil za običajnega človeka paradoksen: »To, kaj je svet, se ne razlikuje od jezikovnih pogledov, v katerih se ponuja.«

Gadamerjeva misel nas vodi naravnost k znameniti Vološinovi tezi: »Bit, ki jo znak odraža, se v znaku ne le preprosto odraža, temveč se v njem prelamlja. Kaj določa ta prelom biti v ideološkem znaku? Določa ga križanje raznosmernih družbenih interesov znotraj območja enega znakovnega kolektiva [...]«. Če uporabimo Gadamerjev besednjak in besedo *bit* zamenjamo z besedo *svet*, besedo *znak* pa z besedo *jezik* (*jezik* je treba razumeti v njegovih konkretnih uresničitvah, v besedilih torej), nam bo hitro jasno, v čem Vološinova misel pomembno dopolnjuje Gadamerjevo in kaj je tisto, kar smo v našem razmišljanju še potrebovali: »Svet, ki ga jezik odraža, se v jeziku ne le preprosto odraža, temveč se v njem prelamlja. Kaj določa ta prelom sveta v jeziku? Določa ga križanje raznosmernih družbenih interesov znotraj območja enega jezikovnega kolektiva [...]«. Tako Gadamer kot Vološinov stojita na stališču, da človek nima nikakršne možnosti neposrednega dostopa do sveta. Nanj lahko zre le skozi »lečo« jezika, »leča« pa svet vedno *prelamlja, deformira*. Ta »leča« jezika, ta filter, je – kot smo videli – vrednotenjski okvir take ali drugačne družbene skupnosti. Vendar – in to je jedro Vološinove teze – vrednotenjski okvir ni nič statičnega in negibnega, *prelom, deformacija* sveta v jeziku namreč določa »križanje raznosmernih družbenih interesov znotraj območja enega jezikovnega kolektiva«. To pomeni, da različni družbeni interesi uporabljajo isti jezik. V vsakem živem jeziku se tako križajo raznosmerni vrednostni poudarki. Jezik postane – kot pravi Vološinov – arena bojev med različnimi družbenimi interesi, med različnimi vrednostnimi poudarki, med različnimi vrednotenjskimi okviri torej.

Grošljeva trojna simbolika

Prav na tem mestu se moramo vrniti h Grošljevi pripovedi o človeški ribici, in sicer k njenemu zaključku, ki pomeni dramaturški, pomenski in simbolični vrh. Zato ga je treba navesti v celoti, zaradi boljšega razumevanja pa dodati tudi dele besedila, ki stojijo pred njim:

»Šestindvajsetega junija leta 1825. prinese kmetski posestnik Gek z Vrha uradniku Stratilu v Stično izredno lepega močerila. Sedemnajstega junija je vjel »to belo ribo«, tako pripoveduje. Shranil jo je doma v steklenici in še isti dan mu je skotila živega mladiča.

[...]

Postojnski višji jamski vodnik Prelesnik je l. 1875. kot prvi nepobitno dognal, da leže močerilova samica jajčeca.

[...]

Z enim samim udarom je razvozlal Kammerer (1912) klopčič nasprotij, ki se je zmotal okoli ploditve človeške ribice. Z biološkim eksperimentom je prisilil človeško ribico, da mu je izdala svojo porodniško skrivnost. V hladni podzemski duplini dunajskega biološkega zavoda so mu kotile močerilke samo žive mladiče, v toplih laboratorijskih prostorih so mu legle edino mnogoštevilna jajca. S temperaturo jim je poljubno izpreminjal način ploditve, kakor izpreminja fizik z njeno pomočjo agregatno stanje teles. Nekako pri + 15 °C leži ona kritična temperatura, ono biološko tališče, pri katerem se izprevrže živorodna človeška ribica v jajceležno.

[...]

Veseloigra močerilovega materinstva se je končala na splošno zadovoljstvo obeh glavnih junakov: kmet in jamski vodnik sta prišla vsak do svoje pravice.

Koliko težkega truda in resnega premišljevanja je bilo treba, da smo izvabili prirodi eno samo tajnost, da smo rešili eno samo življenjsko uganko človeške ribice. *Ves svet* je sodeloval na njeni rešitvi. In vendar je človeška ribica popolnoma *naša!* Naša ne morda samo po svojem kraškem domovju,

temveč tudi po onih možeh, ki so prvi izsledili skrivnosti njenega bitja.

In to je morda edini primer v zgodovini znanstvene borbe, da so v zboru učenih obdržali kmetje zadnjo besedo.

Koliko zdrave opazovalne sile spi v našem ljudstvu! Bilo bi dobri stvari v korist, da jo pritegnemo k razreševanju čudes svoje lepe domovine.

In tako se mi zdi, da nam bo naš »Proteus« *srečen genius loci*. Simbol trdega raziskovalnega dela, simbol lepote znanstvenega spoznanja, simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije.«

V uvodu smo zapisali, da je Grošljeva pripoved mnogoplastni simbol. To pomeni, da ji je Grošelj pripisal posebno vrednost. Pripoved je postala pomembna vrednota. Da bi bralke in bralci lahko dojel sporočilo pripovedi kot simbolno vrednoto, je pripoved morala vsebovati »vidna« jezikovna »navodila« za simbolno branje njenega sporočila. Prvo tako Grošljevo »navodilo« je bilo kar ime novega slovenskega »ilustriranega časopisa za poljudno prirodoznanstvo« - *Proteus*. Drugo »navodilo« je bilo povezano z imenom revije: Grošelj je novo revijo uvedel z zgodbo o odkrivanju *proteusa*, človeške ribice, zgodbo pa z apoteozo tega »čudesa naše ožje domovine«: »Ni ga med prirodnimi čudesi naše ožje domovine, ki bi bilo njeno ime večkrat poneslo širom sveta, kakor slepi prebivalec kraških podzemskih jam, človeška ribica.« Človeška ribica je bila povzdignjena v nacionalni simbol, z njim pa tudi nova revija. Najpomembnejša »navodila« za simbolno branje je Grošelj prihranil za konec zgodbe. Ta se začinja z »veseloigro močertilovega materinstva«, torej z »rojstvom« človeških ribic. Asociacija na »rojstvo« revije *Proteus* ni naključna, ampak je vtkana v pomensko tkanje zgodbe. V sklepnih stavkih se obe »rojstvi« namreč začneta prepletati med seboj. Izhodišče prepletanja je znanstvena potrditev, da sta skrivnost rojevanja človeške ribice prva razkrila *slovenski kmet in jamski vodnik*, kar Grošelj pospremi z zanosno do-

movinsko retoriko:

»Koliko težkega truda in resnega premišljevanja je bilo treba, da smo izvabili prirodi eno samo tajnost, da smo rešili eno samo življenjsko uganko človeške ribice. *Ves svet* je sodeloval na njeni rešitvi. In vendar je človeška ribica popolnoma *naša*! Naša ne morda samo po svojem kraškem domovju, temveč tudi po onih možeh, ki so prvi izsledili skrivnosti njenega bitja.«

Dejstvo, da sta prav *naša*, slovenska kmeta s svojim odkritjem »prehitela« učenjake z vsega sveta, iz Grošlja izvabi najprej domoljubno navdušenje: »Koliko zdrave opazovalne sile spi v našem ljudstvu!«, takoj za njim pa zgolj, ponavljam, zgolj načelni razmislek, kaj bi bilo dobro storiti s tem spečim bogastvom: »Bilo bi dobri stvari v korist, da jo pritegnemo k razreševanju čudes svoje lepe domovine.«

Sledi zaključni odstavek, ki je prava jezikovna in miselna mojstrovina:

»In tako se mi zdi, da nam bo naš »Proteus« *srečen genius loci*. Simbol trdega raziskovalnega dela, simbol lepote znanstvenega spoznanja, simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije.«

Ko bralka in bralec pozorno prebirata besedilo, si ne moreta kaj, da se ne bi spraševala, *kaj je trojni simbol*: revija *Proteus* ali *proteus*, človeška ribica. Moja teza je, da je *oboje hkrati*. Zapis »Proteus« nedvoumno govori za prvo možnost. Da gre za revijo, napeljuje tudi vsebina stavka, ki stoji pred zaključnim odstavkom: »Bilo bi dobri stvari v korist, da jo [zdravo opazovalno silo v našem ljudstvu] pritegnemo k razreševanju čudes svoje lepe domovine.« Da v ozadju utripa tudi asociacija na trojno simboliko *proteusa*, človeške ribice, opozarja »droben« jezikovni »namig«. Njegovo moč je Grošelj zagotovil z relativno pomensko osamosvojitvijo zaključnega odstavka - z drugimi besedami, s pretanjenim rahljanjem pomenskih vezi med uvodnim stavkom zaključnega odstavka: »In tako se mi zdi, da nam bo naš »Proteus« *srečen genius loci*,« in ostalim besedilom, predvsem

pravkar omenjenim stavkom pred njim. Ta »drobni« »namig« z »velikim« učinkom se skriva v besedni zvezi *naš* »Proteus« - pridevnik *naš* najdemo namreč tudi v domoljubnem vzkliku: »In vendar je človeška ribica popolnoma *naša*! *Naša* ne morda samo po svojem kraškem domovju, temveč tudi po onih možeh, ki so prvi izsledili skrivnosti njenega bitja.« Bralka in bralec lahko zdaj zlahka vzpostavi primerjavo: kot je *naša* človeška ribica »simbol trdega raziskovalnega dela, simbol lepote znanstvenega spoznanja, simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije«, naj bi bil »simbol trdega raziskovalnega dela, simbol lepote znanstvenega spoznanja, simbol požrtvovalne ljubezni do prirode in domačije« tudi *naš* »Proteus«.

Primerjava kaže vso globino Grošljeve misli. Na eni strani naj bi bil *Proteus* »posvečen« prostor - *srečen genius loci* -, v katerem naj bi razmerje piscev do vsega živega in neživega na svetu zaznamovali trdo raziskovalno delo, čut za lepoto znanstvenega spoznavanja in ljubezen do narave in domovine, na drugi strani pa naj bi bilo »posvečeno« tudi vse živo in neživo na svetu (iz konteksta je treba razumeti, da je človeška ribica simbol tudi njihove »posvečenosti« in dostojanstva). Za Grošlja so vsa živa bitja in vse nežive stvari na tem svetu simboli, ne pa »predmeti«, ki naj bi bili na voljo človekovi samovolji - tudi znanstveni ne. Vse na svetu naj bi bilo v prvi vrsti »simbol ljubezni do narave in domovine«. Leta 1940 - malo pred smrtjo - je to svoje življenjsko etično prepričanje v besedilu *Prirodoznanska prizadevanja med Slovenci*, ki ga je objavil prav v *Proteusu*, tudi zapisal: »Humanistični ideali preporodne dobe so nam svetili skozi vse naše mrakove in jasnine in tudi danes še niso izgubili lepote in bleska. Sedaj pa je prišel čas, da humanističnim idealom, ki so nam bili v narodni stiski v toliko pobudo in uteho, pridružimo ideale prirodoznanstva. Ne kot njihovo nasprotje, temveč kot njihovo izpopolnitev, ne kot cepitev duhov, temveč kot sintezo srca in duha, ki naj vodita nas in

domovino v lepšo bodočnost.«

Kot ni besedila brez vrednotenja, tako tudi prave znanosti ni brez ljubezni do sveta

Grošljevo razumevanje znanosti - in s tem tudi poljudne znanosti - kot »ljubezni do narave in domovine« je očitno bilo možno pred drugo svetovno vojno. Tedaj je bilo še trden del vrednotenjskega okvira Slovencev. Danes, v 21. stoletju - tako se zdi -, to ni več. Povsod je zavladala tržnim silam podrejena tehnnoznanost, humanistične oddelke na univerzah po svetu pa celo zapirajo. Pa vendar »grošljevska« ideja neke bolj človeške znanosti, znanosti, ki bi bila v službi dostojanstva vsega živega in neživega na svetu, očitno ni umrla. Prebrati je treba le neprizanesljivo kritiko moderne znanosti, ki jo je v svojem eseju z naslovom *Je znanost univerzalna?* zapisal francoski fizik in filozof Jean-Marc Lévy-Leblond: »Enako kot grška, kitajska ali arabska bi tudi zahodna (ali svetovna, to je odslej isto) znanost kaj lahko bila umrljiva, in celo po štirih stoletjih razvoja tudi že umirajoča. Njena učinkovitost, ki ji je omogočila, da je od 19. stoletja udejavnjala baconovski in kartezijanski program, se je zdaj obrnila zoper njo. *Družbeni, oziroma natančneje, trgovski ukaz znanstveni razvoj umešča pod vpliv omejitev produkcije in kratkoročne rentabilnosti. Možnost temeljnih teoretičnih raziskav, ki ne dajejo zagotovil o takojšnjem uspehu, postaja vse bolj nestvarna.* Tako se na zavraten način razpleta zgodovinsko zelo nenavadna in konec koncev presenetljiva povezava med teoretičnim raziskovanjem in delovanjem, ki je bila značilna za zahodno znanost zadnjih dve stoletji. Vladavina tehnnoznanosti, v katero smo vstopili, nedvomno za dokaj dolgo obdobje oblikuje novo podobo te nedvomno ‚večusmeritvene‘ dejavnosti, ki je ‚znanost‘.«

Že veliki nemški pesnik Friedrich Hölderlin (1770-1843) je zapisal: »Kjer je nevarnost, raste tudi rešilno.« V tem rešilnem živi tudi Grošljeva misel.